

*Йовенко І. І.,**кандидат юридичних наук**Головне управління Національної поліції в Закарпатській області**ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3807-9988>*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СЛУЖБОВИХ ОСІБ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Анотація. У статті здійснено комплексний науково-правовий аналіз кримінальної відповідальності службових осіб за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля в Україні в умовах сучасних екологічних викликів та трансформації правової системи. Обґрунтовано, що службові особи відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання екологічного законодавства, водночас їхня діяльність може виступати як фактором запобігання, так і джерелом підвищеної екологічної небезпеки у випадку зловживання владними повноваженнями або службовою недбалістю. Визначено, що специфіка кримінальної відповідальності цієї категорії суб'єктів зумовлюється поєднанням загальних ознак службових кримінальних правопорушень із особливостями екологічних правопорушень, що характеризуються високим рівнем латентності, складністю доказування та значними негативними наслідками для довкілля і здоров'я населення.

Проаналізовано норми кримінального законодавства, які передбачають відповідальність за екологічні правопорушення, вчинені службовими особами як спеціальними суб'єктами, а також загальні склади службових кримінальних правопорушень, що можуть супроводжувати порушення природоохоронних вимог. Особливу увагу приділено проблемам кваліфікації діянь, розмежування службових та екологічних правопорушень, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями службових осіб і шкодою довкіллю. Доведено, що ефективність кримінально-правового реагування значною мірою залежить від узгодженості норм екологічного, адміністративного та кримінального законодавства, а також від належного функціонування системи державного контролю.

Зроблено висновок про необхідність удосконалення кримінально-правових механізмів відповідальності службових осіб шляхом уточнення ознак складів кримінальних правопорушень, посилення санкцій за найбільш суспільно небезпечні діяння, а також впровадження комплексного підходу до запобігання екологічній злочинності, що включає підвищення прозорості діяльності органів влади та посилення інституційного контролю.

Ключові слова: довкілля, кримінальна відповідальність, службові особи, екологічні правопорушення, службові кримінальні правопорушення, зловживання владою, службова недбалість, екологічна безпека.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується посиленням екологічних ризиків, зумовлених як інтенсивною господарською діяльністю, так і наслідками воєнного впливу на довкілля. У таких умовах особливої актуальності набуває забезпечення належного рівня кримінально-правової охорони довкілля, ключову роль у якій відіграють службові особи як суб'єкти владних та організацій-

но-розпорядчих повноважень. Саме від їхньої діяльності залежить ефективність реалізації державної екологічної політики, дотримання природоохоронного законодавства та функціонування системи екологічного контролю [1, с. 175]. Водночас практика свідчить, що службові особи нерідко стають учасниками або сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти довкілля шляхом зловживання владою, службової недбалості або прийняття незаконних управлінських рішень.

Проблема полягає у недостатній ефективності кримінально-правових механізмів притягнення службових осіб до відповідальності за екологічні правопорушення, що зумовлено як недосконалістю законодавчого регулювання, так і складністю правозастосування. Зокрема, спостерігаються труднощі у кваліфікації діянь, розмежуванні складів екологічних та службових кримінальних правопорушень, встановленні причинно-наслідкового зв'язку між діями службових осіб і шкодою довкіллю, а також у доведенні вини. Додатковим ускладнюючим фактором є бланкетний характер більшості норм, що передбачають відповідальність за екологічні правопорушення, що вимагає звернення до численних нормативно-правових актів у сфері екології [2, с. 134–135]. У зв'язку з цим виникає потреба у науковому осмисленні проблем кримінальної відповідальності службових осіб за посягання на довкілля та виробленні ефективних шляхів її вдосконалення.

Метою статті є комплексний науковий аналіз особливостей кримінальної відповідальності службових осіб за кримінальні правопорушення проти довкілля, визначення проблемних аспектів правового регулювання та правозастосування у цій сфері, а також обґрунтування напрямів удосконалення кримінально-правових механізмів забезпечення екологічної безпеки в Україні.

Стан дослідження. Проблематика кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля, у тому числі вчинені службовими особами, є предметом наукових досліджень як у межах кримінального права, так і кримінології, екологічного права та криміналістики. У науковій літературі сформовано певну теоретичну базу, яка охоплює питання правової природи екологічних кримінальних правопорушень, їх класифікації, особливостей кваліфікації та проблем правозастосування.

Значний внесок у розвиток теорії кримінально-правової охорони довкілля зроблено у працях вітчизняних учених, а саме: Г. М. Буканов, В. В. Василевич, М. Г. Виняська, А. О. Вірт, О. М. Гумін, Л. Г. Козлюк, О. Г. Колб, К. А. Комузляк, В. К. Магвійчук, О. О. Пенязькова, Г. С. Поліщук, Ю. А. Турлова, М. О. Черниш, В. В. Шаблістий, А. М. Шульга та інші.

Разом із тим, попри значний обсяг наукових напрацювань, слід констатувати, що питання кримінальної відповідальності саме службових осіб за правопорушення проти довкілля досліджене недостатньо комплексно. Більшість праць зосереджена на загальній характеристиці екологічних кримінальних правопорушень або окремих аспектах їх розслідування, тоді як специфіка службового статусу суб'єкта, поєднання ознак службових і екологічних кримінальних правопорушень, а також проблеми їх кваліфікації та доказування потребують подальшого ґрунтовного наукового осмислення. Це зумовлює актуальність обраної теми та необхідність її подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сучасні трансформаційні процеси в Україні, пов'язані з реформуванням системи державного управління, євроінтеграційними зобов'язаннями та наслідками воєнного стану, істотно впливають на стан екологічної безпеки та обумовлюють підвищення ролі кримінально-правових засобів її забезпечення. У цьому контексті кримінальна відповідальність службових осіб за правопорушення проти довкілля набуває особливого значення, оскільки саме вони є ключовими суб'єктами реалізації державної політики у сфері природокористування, контролю та охорони довкілля. Їх службове становище створює як додаткові можливості для забезпечення законності, так і потенційні ризики зловживань, що можуть призвести до істотної шкоди екологічним інтересам держави та суспільства [3, с. 151–152].

Особливістю кримінальних правопорушень проти довкілля, вчинених службовими особами, є їх багатокомпонентна правова природа, яка поєднує в собі ознаки загальнокримінальних, службових та спеціальних екологічних деліктів. У таких випадках службова особа виступає спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, а її дії або бездіяльність пов'язані з виконанням або неналежним виконанням службових обов'язків. При цьому кримінально-правова оцінка таких діянь часто потребує застосування норм про сукупність кримінальних правопорушень, оскільки порушення екологічних вимог нерідко супроводжується зловживанням владою, службовою недбалістю, перевищенням службових повноважень або службовим підробленням [4, с. 126–127].

У практиці правозастосування особливо складним є питання правильної кваліфікації таких діянь. Нерідко виникає конкуренція кримінально-правових норм: з одного боку, статей, що передбачають відповідальність за порушення правил екологічної безпеки, забруднення довкілля чи незаконне використання природних ресурсів, а з іншого — норм про службові кримінальні правопорушення. Вибір правильної кваліфікації залежить від встановлення спрямованості умислу, характеру службових повноважень особи, способу вчинення діяння та наслідків, що настали. У випадках, коли службова особа діє в межах своїх повноважень, але з порушенням встановлених правил, доцільним є застосування спеціальних норм екологічного характеру. Натомість, якщо вона використовує своє становище всупереч інтересам служби з корисливою або іншою особою метою, має місце кваліфікація за нормами про службові кримінальні правопорушення або їх сукупність [5, с. 17].

Важливою ознакою таких правопорушень є їх бланкетний характер, оскільки диспозиції більшості статей, що передбачають відповідальність за посягання на довкілля, відсилають до норм екологічного законодавства, технічних регламентів, стандартів і правил [6]. Це обумовлює необхідність залучення

значного обсягу нормативних актів для встановлення протиправності діяння, що ускладнює як досудове розслідування, так і судовий розгляд. У свою чергу, службові особи, обізнані зі специфікою регулювання відповідної сфери, можуть свідомо використовувати складність нормативної бази для приховування правопорушень або уникнення відповідальності [7, с. 149].

Суттєвою проблемою є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями або бездіяльністю службової особи та шкідливими наслідками для довкілля. Екологічні правопорушення часто мають тривалий, відкладений або кумулятивний характер, що ускладнює ідентифікацію конкретного джерела шкоди. У випадку службових правопорушень ситуація ускладнюється ще й тим, що негативні наслідки можуть бути результатом діяльності кількох осіб або органів, а також взаємодії різних факторів. У зв'язку з цим значну роль відіграють судові експертизи, зокрема екологічні, економічні та технічні, які дозволяють встановити обсяг шкоди та її зв'язок із конкретними діями [8, с. 12–13].

Аналіз суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти довкілля, вчинених службовими особами, свідчить про різноманітність форм вини. Найбільш поширеною є необережність у формі службової недбалості, коли службова особа не передбачає можливості настання шкідливих наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити. Водночас значну суспільну небезпеку становлять умисні діяння, зокрема ті, що вчиняються з корисливих мотивів або в інтересах третіх осіб [9, с. 45]. У таких випадках службова особа свідомо ігнорує вимоги екологічного законодавства, сприяє незаконному використанню природних ресурсів, видає неправомірні дозволи або не вживає заходів для припинення правопорушень.

Особливого значення набуває проблема латентності екологічних правопорушень, вчинених службовими особами. Такі правопорушення часто залишаються невиявленими через обмеженість контролюючих механізмів, корупційні ризики, недостатню прозорість діяльності органів влади та складність фіксації екологічної шкоди [10, с. 522–523]. Латентність знижує ефективність кримінально-правової протидії та створює передумови для системного відтворення правопорушень. У цьому контексті важливим є посилення ролі громадського контролю, екологічного моніторингу та використання сучасних технологій, зокрема геоінформаційних систем і дистанційного зондування Землі.

Суттєвим фактором, що впливає на рівень екологічної злочинності, є взаємодія кримінально-правових норм із адміністративним та екологічним законодавством. Наявність прогалин, колізій і неузгодженостей між різними галузями права негативно позначається на ефективності правозастосування. Зокрема, нечіткість критеріїв відмежування адміністративної та кримінальної відповідальності призводить до випадків неправильної кваліфікації правопорушень і, як наслідок, до уникнення більш суворих заходів впливу. У зв'язку з цим необхідним є вдосконалення нормативної бази шляхом гармонізації правових норм та запровадження чітких критеріїв криміналізації діянь [11, с. 98].

У сучасних умовах воєнного стану проблема відповідальності службових осіб за правопорушення проти довкілля набуває нових вимірів. Руїнування об'єктів промисловості та інфраструктури, забруднення земель і водних ресурсів, порушення правил поведіння з небезпечними речовинами

створюють додаткові виклики для системи екологічної безпеки. У таких умовах зростає навантаження на органи державної влади, що підвищує ризик як неналежного виконання службових обов'язків, так і зловживань. Це обумовлює необхідність посилення контролю за діяльністю службових осіб, удосконалення механізмів їх відповідальності та забезпечення належного рівня координації між державними органами [12, с. 151–152].

Важливим напрямом підвищення ефективності кримінально-правового впливу є розвиток інституційної спроможності правоохоронних органів та судової системи у сфері протидії екологічній злочинності. Це включає підготовку спеціалізованих кадрів, удосконалення методик розслідування, розширення можливостей експертного забезпечення, а також впровадження сучасних інформаційних технологій. Не менш важливим є формування належної правосвідомості службових осіб, підвищення рівня їх професійної відповідальності та запровадження ефективних антикорупційних механізмів.

Отже, кримінальна відповідальність службових осіб за правопорушення проти довкілля є важливим елементом системи забезпечення екологічної безпеки, ефективність якого залежить від узгодженості законодавства, якості правозастосування та рівня інституційного розвитку держави. Її подальше вдосконалення має здійснюватися на засадах комплексності, системності та відповідності сучасним викликам, що постають перед українським суспільством.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що кримінальна відповідальність службових осіб за правопорушення проти довкілля є складним і багатовимірним правовим явищем, яке поєднує ознаки як екологічних, так і службових кримінальних правопорушень. Встановлено, що службові особи, виконуючи владні та управлінські функції, можуть виступати як ключовими суб'єктами забезпечення екологічної безпеки, так і джерелом підвищеної екологічної небезпеки у разі порушення ними вимог законодавства. Особливу суспільну небезпечність становлять випадки, коли екологічні правопорушення поєднуються з корупційними проявами, що підриває довіру до державних інституцій та ускладнює реалізацію екологічної політики.

З'ясовано, що однією з основних проблем є недосконалість кримінально-правових норм, які часто мають бланкетний характер та не забезпечують достатньої визначеності складів кримінальних правопорушень. Це призводить до труднощів у кваліфікації діянь, неоднозначності судової практики та можливостей для уникнення відповідальності. Значні ускладнення виникають також у процесі доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями або бездіяльністю службових осіб і негативними екологічними наслідками, що знижує ефективність кримінального переслідування.

Доведено, що підвищення ефективності кримінально-правової протидії правопорушенням проти довкілля, вчиненим службовими особами, потребує комплексного підходу. Такий підхід має включати вдосконалення законодавства шляхом конкретизації складів кримінальних правопорушень та усунення прогалин і колізій, гармонізацію норм кримінального, екологічного та адміністративного права, а також посилення санкцій за найбільш суспільно небезпечні діяння. Важливим є також підвищення рівня спеціалізації правоохоронних органів та суддів у сфері екологічного права, що сприятиме більш

якісному розслідуванню та розгляду відповідних кримінальних проваджень.

Окрему увагу слід приділити розвитку превентивних механізмів, спрямованих на запобігання вчиненню правопорушень службовими особами, зокрема шляхом підвищення прозорості їх діяльності, впровадження ефективних систем внутрішнього контролю та аудиту, а також формування належного рівня правової культури та екологічної свідомості. У сучасних умовах воєнного стану ці питання набувають особливої ваги, оскільки зростає ризик порушень екологічного законодавства внаслідок ослаблення контролю та ускладнення управлінських процесів. Таким чином, забезпечення ефективної кримінальної відповідальності службових осіб за правопорушення проти довкілля є важливою передумовою гарантування екологічної безпеки держави та захисту прав людини на безпечне довкілля, що вимагає подальшого наукового дослідження та вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Література:

1. Комузляк К.А. Правове регулювання охорони довкілля під час збройних конфліктів на прикладі України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 73: частина 1. С.174–180.
2. Вірт А.О. Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 210 с.
3. Черниш М. О. Теоретико-прикладні засади запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2025. 374 с.
4. Василевич В.В. Кримінологічна політика України монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
5. Винярьська М.Г. Організаційно-економічні засади реалізації екологічної політики України в контексті глобальної зміни клімату: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування і охорони навколишнього природного середовища». Рівне, 2019. 27 с.
6. Буканов Г. М. Стратегічні інструменти реалізації державної екологічної політики в Україні. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2019. № 2 (22). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-02\(22\)/7.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-02(22)/7.pdf)
7. Гумін О.М., Колб О.Г. Про деякі кримінологічно значущі ознаки злочинів проти довкілля. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Серія ПРАВО. Випуск 60. С. 147–150.
8. Матвійчук В. К. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля: теоретичні та практичні проблеми. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2022. № 2. С. 12–17.
9. Турлова Ю.А., Поліщук Г.С., Козлюк Л.Г., Пенязькова О.О. Злочини проти екологічної безпеки: проблемні питання систематизації. *Ядерна та радіаційна безпека*. 2021. № 2(90). С. 42–51.
10. Черниш М.О. Характеристика деяких кількісних та якісних показників кримінальних правопорушень проти довкілля. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4. С. 520–525. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338x-2024.4.83>
11. Шаблюстий В.В. Деякі особливості протидії корисливо мотивованій організованій злочинності в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73) № 5 2023. С. 97-100.
12. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земельних ресурсів в Україні: теоретико-правовий аспект: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 525 с.

Yovenko I. Range of office fees for criminal offense against environment

Summary. The article has a comprehensive scientific and legal analysis of the criminal responsibility of service personnel for committing criminal offenses against environment in Ukraine in the minds of current environmental movements and transformation of the legal system. It is established that service individuals play a key role in ensuring the implementation of environmental legislation, however, their activity may act as a factor of loss, as well as as a result of increased environmental unsafety in a sudden mischief between the rulers and the lack of service. It is determined that the specificity of the criminal profile of this category of subjects is related to the combination of the hidden signs of service criminal offenses with the characteristics of environmental offenses, which are characterized by a high level of latency, difficulty of proof, and significant negative consequences for the child's life and healthy population.

The norms of criminal law are analyzed, which transfer liability for environmental offenses committed by service personnel as special subjects, as well as the underground

warehouses of service criminal offenses, which can lead to destruction of environmental requirements. Particular attention is paid to the problems of qualification of actions, the separation of service and environmental offenses, as well as the establishment of a causal link between the activities of service individuals and environmental harm. It has been proven that the effectiveness of criminal legal response largely depends on the compliance with the norms of environmental, administrative and criminal legislation, as well as on the proper functioning of the government control system.

A resolution has been issued on the need to improve the criminal legal mechanisms of the reliability of service personnel by clarifying the signs of warehouses of criminal offenses, increasing the sanction for the most serious cases unsafe activities, as well as the promotion of an integrated approach to eliminating environmental hazards, which includes increasing the visibility of the activities of government bodies and strengthening institutional control.

Key words: crime, criminal record, service personnel, environmental offenses, service criminal offenses, abuse of power, service safety, environmental safety.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 05.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026